

MEVLANA'DAN BUDA'YA FENAFİLLAH'TAN NİRVANA'YA MİSTİSİZM VE ASAF HÂLET ÇELEBİ

Dr. Raşit KOÇ*

Asaf Halet Çelebi, Cumhuriyet devri Türk şiirinde kendine özel bir yer edinmiş nadir şairlerimizden birisidir. Geleneğin etkisinde mistik duyguların ağır bastığı şiirler yazan şair, geleneği şekilden ziyade muhtevaya taşır. Klasik edebiyatımızla Fars edebiyatını da iyi bilen Asaf Halet Çelebi, genç yaşta gazel ve rubailer yazmaya başlamıştır. Şiirlerinde Doğu-Batı kültürlerini bağdaştırarak, ilhamını tasavvuf ve dinler tarihinin ünlü kişilerinden, eski doğu medeniyet ve masallarından alan egzotik şiirleriyle tanınır. Kendi deyişiyle “hayatta olduğu gibi, somut malzemeyle soyut bir âlem” yaratmıştır. Bir hayal ve duygu şairi değil, intnition (sezgi) şairidir¹.

Asaf Halet, Modern Türk Şiirinde Doğu uygarlıklarına özgü motif ve sembolleri ustalıkla kullanan şairlerin başında gelir². Onun şiirlerinde sadece İslâm düşüncesi değil, bütün olarak şark kültürü hâkimdir. Mevlana, Molla Cami gibi İslâm büyüklerini okuyarak İslâm edebiyatını ve tasavvufu öğrendikten sonra Buda ve Tagor'u da okuyarak doğu kültürlerini özümser. Fakat O ne bir mutasavvuf ne de bir budisttir. O, zerafeti ve kibarlığıyla bir Beylerbeyi efendisidir.³

Asaf Halet, ruhî huzura ve saadete ulaşmak için tasavvuf düşüncesinden Budizmdeki Nirvana'dan yararlanır. Fakat, onun Nirvana' sını kendine mahsus bir şekle bürünerek ayrı bir nitelik kazanır. O, kendi Nirvanasını şöyle tanımlar. “Benim Nirvana'm Budistlerinkinden ve Tagor'unkinden şu noktada ayrılır ki, Nirvana'da saadet zirvesine erbildiğim anda bile içim rahat değildir.”⁴ Mistisizm onun yetiştiği aile ortamına hakim olan bir mefhumdur. Münevver Ayaşlı'nın ifade ettiği gibi babası Halet Çelebi bir Mevlevîdir ve oğlunu da aynı kültürle yetiştirmiştir.⁵

Asaf Halet, şiirlerinde Cüneyd, Mansur, İbrahim gibi İslâm düşüncesinin isimlerini zikrederken adeta doğu kültürünü bir potada eritmek istercesine Mısır-ı Kadim'e, Asur bahçelerine, Çin ü Maçin'e uzanır, Buda' ve Nirvana'dan bahseder. “Lamelif şiirindeki şu ifade bunun izahı gibidir.

“O başına musallat olmasaydı Buda olurdu
başına musallat oldu budala oldun.”

Burada şairin başına musallat olan (lâ) dır. Yani yokluktur. Şair kendisiyle lamelif harfi arasında bir benzerlik kurar. Bu bir çeşit özdeşleşme, idandifikasyondur.⁶

Onun şiirlerini incelediğimizde çok kültürlülüğü net bir biçimde görebiliriz. Burada ele alacağımız birkaç örnek bunun en iyi göstergesi olacaktır.

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü.

¹ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul, 1980, s. 106.

² Muhsin Macit, “Modern Mistik Şiirin Ufukları: Sezai Karakoç'un Şiiri”, *Yedi İklim*, 126, İstanbul, s. 21.

³ Mustafa Miyasoğlu, *Asaf Halet Çelebi*, Ankara, 1993, s. 27.

⁴ a.g.e. s. 20.

⁵ Semih Güngör, *Asaf Halet Çelebi*, İstanbul, 1985, s. 21.

⁶ Miyasoğlu, s. 26.

He

He, Hurûfilikte “hû” nun yani Allah’ın sembolüdür. He, birkaç bakımdan önemli bir harftir. Bu harf, *Allah* kelimesinin son harfi ve *O* anlamına gelen *hüve* kelimesinin baş harfidir. Tarikat mensupları zikrederken *Allah* dedikleri gibi *hû* da derler.⁷

Bu harf şiirde *ferhâd*, *âh*, *ejderhâ* kelimelerinde geçmektedir. Ferhâd’ın eski harflerle yazımını düşündüğümüzde de hoş bir ilgi kurulabilir: bu kelimedede *elif*, *he*’ye vurulan bir kazmaya benzer. “ *ve ayaklar altında yamyassı*” dizesinde de Ferhâd’ın eski yazımına göndermede bulunur: ayağa benzeyen *elif*’in altında ezilen *he*.⁸

ejderha bakışlı he’nin
iki gözü iki çeşme
ve ayaklar altında yamyassı

kasrında şirin de böyle ağlıyor
ferhâad

İbrâhim

Hiz. İbrahim bir peygamberdir. Kâbe’yi yeniden inşa etmiş, küçüklüğünden beri putlara tapmamış ve putları kırmıştır. Bunun için divan şiirinde “İbrahim-i put şikest” diye mazmunlaşmıştır. Onun put kırıcılığı geleneksel şiirimizde insanı Allah’la vuslattan alıkoyan her türlü bağların yok edilmesi olarak yorumlanır. Bu aynı zamanda tasavvufun “ masivâdan arınma” tarifiyle örtüşür. Hiz. İbrahim bu yönüyle gelenekten faydalanan diğer şairlerce de ele alınır. Sezai Karakoç, “Hızırla Kırk Saat” adlı kitabında şu şekilde kullanır:

*Kardeşim İbrahim mermer putları
nasıl devireceğimi bana öğretmişti
ben de gün geçmiyor ki
birisini patlatmayayım
ama siz harflerdekini ve kelimelerdekini
nasıl sileceğimi bana öğretmediniz*⁹

Asaf Halet’in “İbrahim” şiirinde de “put” benzer kavramları karşılamak için kullanılır.

*İbrahim
içimdeki putları devir
elindeki baltayla
kırılan putların yerine
yenilerini koyan kim*

Güneşin şairin buzdan evini yıkması ve koca buzların düşerek putların kırılması ile Hiz. İbrahim’in Kâbe’ye girerek putları kırması arasında bir ilişki vardır.

⁷ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 1980, s.76

⁸ Selahattin Özpalabıyıklar, *Asaf Halet Çelebi Bütün Şiirleri*, İstanbul, 1998, s.104

⁹ Sezai Karakoç, *Hızırla Kırk Saat*, İstanbul, 1995, s.9.

Cüneyd

Cüneyd-i Bağdadî **leyse fi cübbeti sivallah** “cübbemin altında Allah’tan başkası yoktur”¹⁰ lafzıyla tasavvufta ulaştığı noktayı ifade eder. Bu söz Cüneyd’in kendi kendisini yok etmesine sebep olur. Böylelikle Cüneyd “bilen söylemez, söyleyen bilmez” düsturuna aykırı hareket ederek sırrını ifşa etmiş olur.

*cüneyd nerede
cüneyd ne oldu*

*sana bana olan
ona da oldu*

*kendi cübbesi altında
cüneyd yok oldu*

Mansûr

Hallâc-ı Mansûr olarak bilinen Mansûr el-Hallâc vahdet-i vücûd inancını benimsemiş, devrin ünlü sûfileriyle tanışmış ve “Enel-Hakk” dediği için idam edilmiştir.¹¹ Mansûr’un akibeti de Cüneyd gibi olmuştur. Vardıkları son nokta fenafillah mertebesidir ve asıllarına rücû etmişlerdir. Hazin olan varış biçimleridir.

şekiller bir yerden geldiler
şekiller bir yere gittiler
şekiller görünmez oldular

büyük köse vur
bütün sesler bir seste boğuldu
mansûr

mansûuur

Sema-ı Mevlana

Bu şiirde varlığın tamamına teşmil edilmiş bir hayat anlayışı vardır. Tabiattaki bütün varlıklar Mevlevilikteki gibi sema etmektedirler. Mevlânâ bu durumu *Mesnevi*’de “Biya biya ki tui can-ı sema” matlalı gazelinde, “yüz bin yıldız seninle gönlünü aydınlatır” biçiminde dile getirir.¹²

Dünya başı dönmüş bir âşık gibi zamanede eşini aramaktadır. Burada yeryüzünün dişi, gökyüzünün erkek olması söz konusudur. Yeryüzünün çocukları olan “çemen çocukları” gökyüzünden su beklemektedirler. Çemen çocukları, divan edebiyatının mazmunlarından biridir. Mevlânâ’nın “ey bağban, ey bağban amed hazan ender hazan” matlalı gazelinde, “serviler, lâle ve yasemenler nerede, çemenlerin yeşil giyinen çocukları nerede?” dizeleri

¹⁰ Özpallabıyıklar, a.g.e, s. 103.

¹¹ A.g.e, s. 118.

¹² A.g.e, s. 115.

vardır.¹³ Bu aşkın transandantal biçimidir. Atmosfer içerisinde başı dönmüş varlıklar, bütün kainat şairimizle birlikte sema dönmektedirler.

çemen çocukları mahmur
câaan
seni çağırıyorlar

yolunu kaybeden güneşlere
bakıp gülümserim
ben uçarım
gökler uçar

Nirvana

Nirvana, kelime anlamı itibariyle sönmüştük, dinginlik manevi bilgiye ulaşma demektir. Asaf Halet, bu şiirinde iç huzuruna ve ruh dinginliğine ulaşmak için Nirvana kavramını kullanmaktadır. Böylece zamandan, mekândan ve ruha sıkıntı veren her haletten uzaklaşarak iç huzura ulaşmak mümkündür.

düş içime uyu
ve sonsuz büyü
unut renkleri
ve şekilleri
hepi
ve hiçi
beni
ve seni
ve geceyi yuttu
nirvana

Kadıncığım

Burada Hz. Âdem'in oyluk kemiğinden Hz. Havva'nın yaratılışına telmih vardır. Fakat buradaki "ve bir şamar vurup/rafa oturttum" sözünde Havva'nın cennetten çıkarılmaya neden olan hatasına bir atıf yapılmaktadır. Adeta şair bir koruma refleksiyle hareket eder. Ayrıca "uç kıl koparınca uyurum" ifadesiyle de mitolojiye bir gönderme yapar.

oyluk kemiğimi çıkartıp
kendime bir kadın yaptım
ve bir şamar vurup
rafa oturttum

Tevrat Şi'ri

Eski Ahit'e göre Hz. Süleyman bir hükümdar, aynı zamanda bir peygamberdir. Mührü, rüzgârlara hükmedebilmesi, hayvanlarla konuşabilmesi özellikleriyle ünlüdür.¹⁴ Asaf Halet'in

¹³ a.y.

birçok şiirinde olduğu gibi musikinin tarih ve efsaneyle birleştirilerek sunulduğunu gormekteyiz. Santur ve defle şarkılar söyleyen yeruşalim (Kudüs) kızları bizi Asur ve Babil bahçelerine götürmektedir.

şair, **adonay elehenu adonay ehad** (l ilhe illllah) sözüyle de aslında Yahudiliğin ve Tevrat'ın da İbrahim dinlerden olduğunu tekrar eder.

süleyman bağlarına gidelim
anda bir salkım zm yiyelim
def ve santur ile şarkı okuyalım
rabbe
adonay elehenu adonay ehad

Sonuç olarak, Asaf Hlet elebi, şiirlerinde bütün gelenek unsurlarından, Hind mistizminden, tasavvufa, mitolojiye kadar bütün unsurları birleştirmeyi başarabilmiş ve böylelikle Türk şiirinde kendine mahsus müstesna bir yer edinmiştir. Onun şiirleri bir dinsel öğreti ya da felsefe öğretisi olmasa da ruha ve zihne hitap ederek ruh dinginliğe ulaşmanın kapılarını aralar.

KAYNAKÇA

Güngör, Semih *Asaf Halet Çelebi*, İstanbul, 1985.

Karakoç, Sezai. *Hızır ile Kırk Saat*, İstanbul, 1995.

Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 1980.

Macit, Muhsin "Modern Mistik şiirin Ufukları: Sezai Karakoç'un şiiri", *Yedi İklim*, 126, İstanbul.

Miyasoğlu, Mustafa. *Asaf Halet Çelebi*, Ankara, 1993.

Necatigil, Behçet *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul, 1980.

zpalabıyıklar, Selahattin. *Asaf Halet Çelebi Bütün şiirleri*, İstanbul, 1998.

Türk Edebiyatı Dergisi, Aralık, 1983.

¹⁴ A.g.e, s.108.